

מתן על הפרק

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

פרקים **יג-יד** מתארים את שנות מלכותם של מלכי יהודה: אביה ואסא. תיאור מלכות אביה בדה"י שונה מהותית מתיאורה במלכים ורוב החומר המובא בדה"י אינו מופיע במלכים. בספר מלכים המלך נקרא אבים, תיאור מלכותו קצר וכולל בעיקר את נוסחאות הפתיחה והסיום. נוסף עליהם ישנה הערה קצרה על המלחמה בין אבים ובן ירבעם. סיכום מלכותו של אבים במלכים הוא שלילי: "וילך בכל חטאת אביו אשר עשה לפניו". לעומת זאת, בדה"י אביה מתואר כמלך טוב, נאמן לאלוהיו ומנהיג את עמו בהצלחה. המלחמות בין אביה וירבעם, ובין אסא לזרח הכושי מתוארות בהרחבה רבה ושתייהן מלחמות ניסיות המדגישות את הגמול הישיר והמידי הניתן על דבקות בקב"ה.

1.

קראו את הפרק והשוו אותו למל"א טו א'-י'.

א | איזה חלקים נוספים בדברי הימים?

ב | כיצד מצטיירת דמותו של אביה בכל אחד מן המקורות? השוו את סיכום מלכותו של אבים במל"א טו, פס' ג', לתיאורו בפרקנו.

2.

עיינו בפס' ב' וענו: מיהי אם המלך? השוו למל"א טו פס' ב'. מיהי מעכה? השוו לדה"ב טו פס' ט"ז; עיינו בפירוש הרד"ק, כיצד הוא פותר את הבעיה?

רד"ק פס' ב': ושם אמו מיכיהו בת אוריאל - היא מעכה בת אבשלום הנזכרת למעלה ושני שמות היו לה לאביה, ומיכיהו ומעכה קרובים בלשון והרבה נמצאים בזה הספר אדם אחד נזכר בשתי שמות.

3.

נאום אביה על הר צמרים (יג,ד):

א | היכן נמצא הר צמרים? מדוע נושא אביה את נאומו שם? עיינו ברש"י:

רש"י פס' ד': ויקם אביה - שהלך אביה למלחמה על ירבעם במחוז של ירבעם בהר אפרים.

דברי הימים ב' יג-יד

ב | נאום אביה מתאר את פילוג הממלכה באופן שונה מהפרקים הקודמים. קראו את פסוקים ה'ז' והיזכרו בעיוננו בפרק **יא**: כיצד מתואר רחבעם? כיצד מתוארים המורדים בו?

4.

מלחמת אביה בירבעם: מהם יחסי הכוחות בין אביה לירבעם (פס' ג')? מה בסוף הכריע את המלחמה? (פס' י"ד-י"ח). איזה מסר מודגש בתיאור האירועים?

5.

עיינו בפס' כ' בפרקנו, והשוו למל"א **יד**, פס' כ'; **טו**, פס' ט'.

א | מתי מת ירבעם? מדוע מוזכר מותו כאן? איזה רושם יוצר אזכור זה?

ב | עינו במפרשים השונים, כיצד הם פותרים את הבעיה?

רד"ק פס' כ: ויגפהו ה' וימות - לא שמת בימי אביה, שהרי אביה לא מלך אלא שלש שנים ומלך בשנת שמונה עשרה לירבעם, ואסא בנו מלך בשנת עשרים לירבעם נמצא כשמת אסא עדין חי ירבעם ועוד חיה משמלך אסא שתי שנים כי כ"ב שנה מלך ירבעם.

אלא פירושו ויגפהו ה' במלחמותיו כמו שאמר "והאלהים נגף את ירבעם וכל ישראל לפני אביה וימת", כלומר מת בזו השפלות שלא עצר כח עוד משמלך אביה, ובראשית רבה ובסדר עולם מפרש ויגפהו על אביה ומפרש בעון שלקח בית אל ולא בער ע"ג ממנו שמצא שם אחד מן העגלים ועוד יש בו דרש והוא רחוק ויגפהו ה' את סבור שהוא ירבעם אינו אלא אביה ולא נגף על שבזה את ירבעם ברבים הדא הוא דכתיב ועמכם עגלי זהב וגומה. **רש"י פס' כ:** ולא עצר כח וגו' ויגפהו ה' לירבעם וימת - לא שמת מיד אלא הולך וחסר בעבור המלחמות ובב"ר מפורש ויגפהו ה' לאביה.

ג | עינו ירושלמי יבמות פרק טז דף טו ג, ה"ג. כיצד פותרת הגמרא את הבעיה? שימו לב לביקורת שמובעת בגמרא על נאומו של אביה ותיאורו את פילוג הממלכה?

תלמוד ירושלמי מסכת יבמות פרק טז דף טו טור ג/ה"ג

...כתיב "ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביה ונגפהו יי' וימות"

א"ר שמואל: את סבור שהוא ירבעם, אינה אלא אביה

ולמה ניגף?

רבי יוחנן אמר: על שחישד את ירבעם ברבים

הה"ד "ואתם המון רב ועמכם עגלי הזהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים"

ריש לקיש אמר: על שביזה את אחיה השילוני. רב יהודה היא דכתיב "ויקבצו אליו אנשים בני בליעל" על דצווה לאחיה השילוני

ורבנין אמרין: על ידי שבאת ע"ז לידו ולא ביערה. הה"ד "וירדוף אביה אחרי ירבעם וילכד ממנו ערים את ביתאל ואת בנותיה" וכתיב "וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן".

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

6.

מלכות אסא מתוארת בפרקים **יד-טו**. עיקרו של פרק **יד** עוסק במלחמת אסא בזרח הכושי, מלחמה שגם היא לא נזכרת במקבילה במלכים.

א | מיהו זרח הכושי? מהן האפשרויות השונות לזהות אותו עיינו בהצעות המובאות בפירוש עולם התנ"ך: **עולם התנ"ך על דברי הימים ב'**: ישנם נתונים מעטים על זרח הכושי. המקרא מזכיר שהוא עמד בראש צבא עצום שכלל בין השאר שלוש מאות מרכבות. זרח הכושי פלש ליהודה והגיע עד עיר המבצר מרשה. אסא יוצא לקראתו לגיאי שמצפון למרשה ובדרך נס מנחיל לו מפלה ורודף אחריו עד גרה. כינויו של זרח "הכושי" ואזכור שלוש מאות המרכבות הביאו חוקרים רבים למסקנה שמדובר במצביא מצרי שמוצאו מארץ כוש מדרום למצרים, והיה ממונה על איזור גרה. השלטון המצרי בנגב הוסבר כתוצאה של מסע שישק. גם האזכור של המרכבות מסייע לזיהוי המצרי של זרח וצבאו, אישור נוסף לזיהוי זה נמצא בתוכחת הנביא חנני המזכיר לאסא את נצחונו על הכושים והלובים. אולם במקורות המצרים אין רמז לאירוע מעין זה, זרח כנראה אינו שם מצרי והוא רווח בין בני יהודה וצאצאי אדום. אלו הטוענים שמדובר בצבא מצרי רואים בשם זרח שיבוש של השם אוסורכון בנו של שישק. אפשרות נוספת היא שמדובר בשבטים נודדים שחיו באזור גרה ולכן יש פגיעה באהלי מקנה ולקייחת צאן כשלל.

ב | השוו את המלחמה לתיאור מלחמת אביה בירבעם בפרק **יג** ולמלחמת יהושפט בבני עמון ומואב בדה"ב פרק **כ**, פס' א'-ל'. מה מכריע את המלחמה בכל פעם?

הרחבה: טיול בתל מרשה

(את המסלול המלא "מתל לכיש אל תל מרשה, בעקבות ערי יהודה הוצורות" אפשר למצוא בסדרה "60 מסלולי טיול בארץ התנ"ך") תל מרשה נמצא בתוך הגן הלאומי בית גוברין.

העיר מרשה היתה אחת מהערים הרבות שקיבל שבט יהודה בחלוקת הנחלות. "זאת נחלת מטה בני יהודה למשפחתם; ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה... וקעילה ואכזיב ומראשה" (יהושע ט"ו, כ-לד). העיר נקראה כך אולי בשל העובדה שהיא בנויה על ראש גבעה שגובהה אמנם רק כ-350 מטר מעל פני הים, אך היא מתנשאת מעל סביבתה הנמוכה. מרשה לא הייתה מהחשובות והחזקות בערי יהודה, אולם בהמשך היא נבנתה על ידי רחבעם כעיר גבול מבוצרת. עובדה זו מלמדת על הפוטנציאל שהיה טמון במיקומה הגבוה של העיר, סמוך לגבול הממלכה ומעל הדרך שחיברה בין מישור החוף ודרום הארץ להר חברון. כמה עשרות שנים לאחר רחבעם, הפך נכדו אסא למלך על יהודה. "וישכב אביה עם אבתיו ויקברו אתו בעיר דוד וימלוך אסא בנו תחתיו, ביימיו שקטה הארץ עשור שנים" (דברי הימים ב', יג, כג). עשרת שנות מלכותו הראשונות של אסא התאפיינו בשקט שנשמר בהן. המעצמות השכנות לא ניסו לפלוש לשטח הממלכה ולכבוש אותה, דבר המלמד על היציבות ששררה בממלכת יהודה. אסא ניצל את שנות השקט כדי לבנות ולבצר את ערי הגבול, ביניהן הייתה ודאי גם מרשה, וכדי לגייס כוחות צבא שיעמדו לרשותו בזמן הצורך.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

דברי הימים ב' יג-יד

"וַיָּבֶן עָרֵי מִצְוָרָה בַּיהוּדָה, כִּי שָׁקְטָה הָאָרֶץ וַאֲיִן עִמּוֹ מִלְחָמָה בְּשָׁנִים הָאֵלֶּה... וַיֹּאמֶר לַיהוּדָה נִבְנְהָ אֶת הָעָרִים הָאֵלֶּה וְנִסָּב חוֹמָה וּמִגְדָּלִים דְּלָתִים וּבָרִיחִים, עוֹדְנֵי הָאָרֶץ לְפָנֵינוּ כִּי דָרְשָׁנוּ אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ... וַיְהִי לְאָסָא חֵיל נִשְׂאָ צִנָּה וְרִמַּח מִיְהוּדָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף, וּמִבְּנֵימֵן נִשְׂאֵי מִגֹּן וּדְרָכֵי קֶשֶׁת מְאֹתִים וְשִׁמּוֹנִים אֶלֶף כָּל אֵלֶּה גִבּוֹרֵי חֵיל" (דברי הימים ב', י"ד, ה-ז). ואכן, עשר שנות החסד שניתנו לאסא מלך יהודה, הגיעו לקיצן. אוסרכון בנו של שישק, שמלך על מצרים באותה עת, בחר ללכת בדרכי אביו ושלח את זרח הכושי לעלות על יהודה ולכבוש אותה. אוסרכון רצה לשעבד את יהודה תחת המצרים כמו אביו לפניו, אך ביקש גם למנוע מאסא לצבור כוח צבאי ללא הפרעה. מי היה אותו זרח הכושי שנשלח להילחם באסא? יש טוענים שמדובר בשר הצבא המצרי, ואחרים סוברים כי זרח היה ראש שבט מקומי בדרום הנגב, שקיבל סיוע מהמצרים והוביל את כוחותיהם לעלות ולכבוש את יהודה. הכוחות המצריים הגדולים עלו מדרום, ופגשו את אלפי הלוחמים בני שבט יהודה סמוך למְרֶשָׁה. "וַיֵּצֵא אֲלֵיהֶם זָרַח הַכּוּשִׁי בְּחֵיל אֶלֶף אֶלְפִים וּמִרְכָּבוֹת שְׁלֹשׁ מֵאוֹת, וַיָּבֵא עַד מְרֶשָׁה; וַיֵּצֵא אָסָא לְפָנָיו, וַיַּעֲרֹכוּ מִלְחָמָה בְּגֵיא צִפְתָּה לְמְרֶשָׁה" (דברי הימים ב', י"ד, ח-ט).

בתרגום השבעים תורגמה המילה 'צפתה' כ'צפונה', ומכאן שהקרב שהתרחש בין הצבא המצרי לצבא יהודה נערך בערוץ נחל רחב מצפון למְרֶשָׁה. באזור שמצפון למְרֶשָׁה נמתח כביש 35, העובר בתוך ערוץ נחל גוברין, בנתיבה של הדרך העתיקה שעברה כאן, ומחבר בין מישור החוף ודרום הארץ להר חברון. זו גם הסיבה שהקרב התרחש דווקא כאן. הכוחות המצריים הגיעו מדרום ועלו בדרך העתיקה במטרה לעלות לאזור ההר המרכזי. כוחותיו של אסא ירדו מההר המרכזי ופניהם דרומה. בהגיעם לערוץ נחל גוברין שמצפון למְרֶשָׁה, בחר אסא להמתין לצבא המצרי, וכאן התרחש הקרב המכריע.

"וַיִּקְרָא אָסָא אֶל ה' אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר... עֲזָרְנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ כִּי עָלֵינוּ נִשְׁעַנּוּ וּבְנִשְׁמָה בָּאֲנִי עַל הַהֲמוֹן הַזֶּה... וַיִּגְלֶה ה' אֶת הַכּוּשִׁים לְפָנָיו אָסָא וּלְפָנָיו יְהוּדָה, וַיִּצְטַו הַכּוּשִׁים; וַיִּרְדְּפֵם אָסָא וְהָעָם אַחֲרָיו עִמּוֹ עַד לַגֶּרֶה, וַיַּבִּיל מִכּוּשִׁים לְאִין לָהֶם מִחַיָּה... וַיִּשְׂאוּ שָׁלָל הַרְבֵּה מְאֹד" (דברי הימים ב', י"ד, י-יב).

על פי הכתוב בספר דברי הימים, ידו של ה' הכריעה את הקרב. אך אם ננתח את תוואי השטח בו בחר אסא להילחם, נבין שהיה היגיון רב בבחירה זו. בנקודה בה התמקם צבא יהודה ערוץ נחל גוברין נהיה צר, והצבא המצרי לא יכול היה לנוע בשדרות רחבות אלא רק בטור ארוך ופגיע. את לוחמיו פרש אסא כנראה על הגבעות שמשני צידי ערוץ הנחל, וחלקם התמקמו ודאי בעיר מְרֶשָׁה והמתינו להוראות. עם הגעת כוחותיו של זרח הכושי, פתחו לוחמי יהודה במטח ירי של חיצים וכידונים, ובמהרה הכריעו את הקרב. הצבא המצרי המבוהל נסוג לאחור, ונס על נפשו מערבה למערב הנגב. כך ניצח אסא את הקרב היחיד שהתנהל בימי מלכותו, קרב שהתרחש סמוך למקום בו אנו נמצאים.

« צילום מערות מתל מרשה.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים © כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555